

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ПЕДАГОГІЧНА ПАРАДИГМА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

В статье обосновывается сущность культурологической парадигмы образования как модели постановки и решения образовательных проблем в русле традиций гуманистической педагогики. Проанализирован зарубежный опыт культуросообразной организации образования, выявлены современные тенденции его модернизации на основе интеграции науки, культуры и искусства.

In the article essence of cultural paradigm of education is grounded as models of raising and decision of educational problems are in the river-bed of traditions of humanism pedagogics. Foreign experience of cultural organization of education is analysed, the modern tendencies of his modernization are exposed on the basis of integration of science, culture and art.

Визнання пріоритетного значення культури у суспільному житті й розвитку освітніх процесів активізує діяльність учених і педагогів щодо розробки педагогічних програм культурологічного спрямування й культурологічно зорієнтованих методик розвитку особистості. Втім, як засвідчує аналіз сучасної педагогічної практики, ця діяльність набуває ефективності й дає позитивні педагогічні результати лише за умови, що означені програми й методики ґрунтуються на надійній методологічній і теоретичній основі. Такою основою є культурологічна парадигма суспільства й освіти як важливого й впливового його соціального інституту.

Парадигма (від. давньогр. – приклад, зразок) визначається у наукових і філософських джерелах як «система фундаментальних методологічних принципів, що передбачають глобальні змістовні й технологічні перетворення» [5, 4], «основоположна теорія разом зі способами її використання» [6, 310], «модель, зразок для розв'язання певних завдань» [7, 20].

Ідея парадигми вперше була висловлена у 70-ті роки ХХ століття Томасом Семюелом Куном для характеристики нормального та екстраординарного етапів розвитку науки. Вчений довів, що на стадії стабільного наукового розвитку дослідники працюють у межах існуючої парадигми, застосовуючи її до всіх (у тому числі й нових) дослідницьких фактів та випадків. Коли парадигма виявляється непридатною для пояснення нових фактів, вона вичерпує себе й тоді виникає криза в науці, що завершується зміною парадигм [6, 310].

У сучасній педагогіці парадигмальні освітні ідеї стали предметом наукового дослідження таких вітчизняних і зарубіжних вчених і філософів, як: В. Андрущенко, Є. Бондаревська, І. Зязюн, Г. Коджаспірова, В. Кремень, О. Пехота, Г. Рузавін, І. Соколова та ін. Вони аналізують сутність та головні

ідеї різних освітніх парадигм, визначають методологічні підходи і принципи їх реалізації.

Попри достатню розробленість методологічних і теоретичних аспектів функціонування наукової і освітньої парадигми, у педагогічних працях до цього часу не набули належного висвітлення питання практичної реалізації фундаментальних ідей культурологічної педагогічної парадигми. Актуальність даної проблеми, її недостатня розробленість та потреби сучасної педагогічної практики зумовили вибір теми та створення нашої статті.

Її метою є аналіз сучасних тенденцій модернізації освіти у контексті культурологічної педагогічної парадигми.

Як доведено чисельними теоретико-методологічними та історико-педагогічними дослідженнями, педагогічна наука розвивалася, починаючи від епохи Просвітництва і майже до кінця ХХ століття, у межах панівної сциєнтистської парадигми, яка зумовила утвердження педагогіки знань, зорієнтованої суто на технічні аспекти навчання і виховання особистості (так звані ЗУНи) і їх оцінку. Вона мала убезособлений, репресивний характер, оскільки не враховувала потреб і можливостей особистості, а також загальнокультурного та етнокультурного контекстів її існування.

Тому в умовах гуманізації освіти нагально постала потреба у зміні сциєнтистської педагогічної парадигми індустріального суспільства на культурологічну парадигму сучасного «суспільства знань».

Ця нова педагогічна парадигма як модель культуровідповідної постановки і культуровідповідного розв'язання освітніх проблем у рідчизні гуманістичної традиції, є джерелом концептуальних ідей щодо збагачення педагогічного процесу культурно-історичним та етнокультурним змістом з метою виховання особистості як носія і творця національної культури, який водночас є толерантним до носіїв інших культур і здатний до співжиття з ними в умовах мультикультурного суспільства.

Таким чином, культурологічна педагогічна парадигма є вихідною теорією, сукупністю теоретичних положень, ідей та переконань щодо розуміння освіти як явища культури, а її мети як введення особистості до світу культури й забезпечення діалогу двох систем: «людини в культурі» й «культури в людині». Оскільки зв'язуючою ланкою у цих системах є, на переконання академіків Є. Бондаревської та І. Зязюна, людина, то глобальною метою сучасної освіти має стати формування не *людини освіченої*, а *людини культурної*, ядро якої складає свобода, гуманність, духовність, адаптивність, здатність до самовизначення у світі культури й культурної ідентифікації, прагнення до життєтворчості, самоствердження в усіх сферах її життєдіяльності.

Переорієнтовуючи освітні процеси з «технічних» аспектів педагогіки знань на культуротворчі й людинотворчі аспекти гуманістичної педагогіки, культурологічна парадигма утверджує у педагогічній свідомості ідею необхідності спрямування освіти не лише на засвоєння ЗУНів, а на розвиток в особистості культури мислення, почуттів, поведінки, що разом утворюють

той центр, навколо якого об'єднуються знання, уміння, навички, що стають константами її діяльності.

Культурологічна парадигмальна освітня ідея реалізується як квінтесенція культурологічного та етнопедagogічного підходів в освіті, які виступають сукупністю методологічних прийомів, що забезпечують аналіз освітніх явищ крізь призму таких понять, як: «культура», «культурні зразки, норми, цінності», «культурна діяльність» тощо.

Провідними принципами цих підходів є принципи культуровідповідності, інтеграції й холізму, які передбачають розробку й впровадження інтегрованих та міждисциплінарних підходів в освіті, спрямованих на підготовку учнів і студентів до складності, неоднозначності й постійної мінливості життя у полікультурному світі [9], зміни пріоритетів освіти, зокрема, професійної.

У зв'язку з цим акад. І. Зязюн зазначає: «Якщо раніше вважалося, що витоки підвищення продуктивності праці зумовлюються фізичними можливостями працівника, то в сучасному виробництві основоположним чинником стає його особиста культура. Науково-технічний прогрес висуває абсолютно інші вимоги до працівника, різко відмінні від традиційних уявлень, усталених в епоху панування екстенсивної економіки. Сучасному виробництву необхідні виробники-особистості з обширом світогляду, з багатою структурою потреб, з розвиненою уявою, з постійним прагненням до самовдосконалення не лише фахового, але й загальнокультурного» [2, 24].

Будучи переконаним, що культура тестує економіку, а економіка має підтримувати культуру, академік І. Зязюн нагадує принципи єдиної трудової школи, які полягають у тому, що усі її складові мають бути науковими, технічними, трудовими та естетичними, адже становлення особистості відбувається в єдності праці, інтелекту й почуттів [1, 16].

Підвищення уваги до культуротворчого потенціалу освіти спричиняє необхідність оновлення навчальних планів і програм загальноосвітньої та професійної школи у напрямі забезпечення їх культурологічного спрямування.

Великий і успішний досвід такої діяльності накопичено зарубіжною освітою, для якої забезпечення культуровідповідності стало провідною тенденцією, зокрема у модернізації змісту професійної підготовки вчителя.

Тут слід відзначити, по-перше, *зростання ваги культурно-мистецького компонента у змісті освіти, в освітній теорії й практиці*, що виявляється у домінуванні гуманітарних дисциплін над іншими, а також встановленні прямого зв'язку між престижністю вищого навчального закладу й кількістю годин, відведених у ньому на вивчення культурологічних і мистецьких дисциплін, незалежно від спеціальності.

Так, згідно із дослідженням О. Шевнюк, якщо у 1970-1980 рр. західні педагоги, аналізуючи навчальні і виховні функції різних предметів, надавали перевагу природничим і точним наукам як найбільш важливим для розумового й морального розвитку майбутнього вчителя, то, починаючи з

1990-х років, посилилася увага до гуманітарних наук та процесу формування культурологічної компетентності майбутнього педагога [8, 18].

Друга тенденція модернізації європейської педагогічної освіти виявляється в *організації навчання й професійної підготовки педагогів, відповідно до логіки культури*, внаслідок чого у змісті навчальних дисциплін приділяється спеціальна увага відтворенню шляху культурно-історичного розвитку певної галузі наукового знання, їх зміст вписується у певний соціокультурний та історико-культурний контекст.

Третя тенденція модернізації педагогічної освіти пов'язана з актуалізацією аксіологічного потенціалу знання та встановленням його зв'язку із культурними цінностями та індивідуальним життєвим і культурним досвідом майбутніх педагогів.

Четверта тенденція простежується у запровадженні проектного спрямування навчальної діяльності студентів педагогічних спеціальностей, що передбачає їх участь у культурно-освітніх проектах з метою розвитку їхніх пізнавальних інтересів, педагогічного мислення, вироблення в них уміння орієнтуватися у насиченому інформаційному просторі культури. Наприкінці ХХ століття за кордоном започатковано проекти «Освіта світового класу» (1990), «Участь молоді у захисті та популяризації культурної спадщини» (1994) та ін., у ході реалізації яких вивчення різних дисциплін поєднується з ознайомленням студентів педагогічних спеціальностей з історією культури, відвідуванням музеїв, залученням їх до практичної культурно-мистецької діяльності тощо [8, 18].

Результатом педагогічної рефлексії означених тенденцій стало проголошення світовою педагогікою курсу на інтеграцію культури і мистецтв у зміст загальної і професійної (у тому числі й педагогічної) освіти. Зокрема у польській педагогічній науці, за результатами досліджень Г. Ніколаї, здійснено ряд вдалих спроб виявити істотні залежності між едукацією, культурою і мистецтвом (К. Домбровський, Т. Кобержицький, А. Мужин) [4]. Вченими доведено, що тільки освіта, яка стимулює творчий розвиток особистості, може вивести сьогодні культуру з глибокої кризи, причому найефективніший шлях до творчої самореалізації особистості пропонує освіта через мистецтво [4, 245].

Розуміючи культуротворче і людинотворче значення мистецтва, світова педагогічна громадськість зробила на межі ХХ-ХХІ століть важливий крок щодо об'єднання зусиль прибічників культуровідповідної педагогіки та координації їхніх дій, створивши Міжнародне товариство виховання через мистецтво при ЮНЕСКО, Міжнародну всесвітню асоціацію «Drama education» (навчальна драма) та започаткувавши утворення подібних організацій в усьому світі, зокрема, у Великій Британії («Королівське товариство виховання через мистецтво»), у США («Національна асоціація художнього виховання»), Рокфеллерівський фонд «Мистецтво і виховання») та інших країнах. Функції цих товариств полягають у збиранні інформації про особливості розвитку культури й мистецької освіти в окремих країнах та

організації міжнародного обговорення цих питань у ході міжнародних наукових конференцій, семінарів, конгресів [3, 3-4].

Вагомий внесок у підтримку цього курсу був зроблений Федеріко Майором, який, перебуваючи на посаді генерального директора ЮНЕСКО, підтримав ідею інтеграції культури, науки і мистецтва й виступив на ХХХ сесії цієї організації (листопад 1999) з ініціативою щодо започаткування Міжнародного руху за впровадження мистецької освіти і творчості до школи й створення Міжнародної асоціації експертів і практиків з питань зв'язків освіти й мистецтва LEA International (Links to Education and Art) [10].

Перед LEA було поставлено завдання фіксації та опису фактів інтеграції мистецької і немистецької освіти, налагодження міжнародних контактів між спеціалістами різних професій з метою обміну інформацією про організацію педагогічної підготовки працівників освіти засобами мистецтва, встановлення міжпредметних зв'язків між мистецькими та науковими дисциплінами, а також розповсюдження передової мистецько-педагогічної практики та обмін мистецько-педагогічними засобами.

Перша фаза програми була завершена започаткуванням програми ЮНЕСКО «Programme and Budget for artistic creativity» та проведенням культурним й освітнім секторами ЮНЕСКО Міжнародного конгресу «World Congress on Artistic Education» (2004), Міжнародного форуму «Education for All» та Міжнародної конференції з мистецької освіти й становлення творчих компетенцій для ХХІ століття «World Conference on Arts Education, Building Creative Capacities for the 21st Century» у Лісабоні (6-9 березня 2006), на якій було обговорено результати п'ятирічної співпраці ЮНЕСКО з партнерами в галузі мистецької освіти та творчого розвитку особистості засобами мистецтва на всіх освітніх рівнях.

У 2006 році LEA International було започатковано під егідою Європейської комісії освітню програму FORTE (“Fostering Partisipation through Education and Culture Exchange” – «Виховання учасників (передусім європейської молоді) засобами освітніх і культурних обмінів”). Метою цієї програми є освіта «in the Arts, through the Arts and about the Arts» (тобто у мистецтві, через мистецтво та про мистецтво).

Окрім LEA International, існують й інші культурно-мистецькі організації, зокрема, ISEA (The Inter-Society for the Electronic Arts), InSEA (The International Society for Education through Art) та ін. Ці організації займаються проведенням міжнародних конференцій під егідою ЮНЕСКО (наприклад, Interdisciplinary Dialogues (1-5 березня 2006, Portugal), здійсненням міждисциплінарних проектів (зокрема Art education and environmental education: a view from INSEA, 1984, в якому поєднується культурологічна, мистецька та екологічна проблематика), встановленням Інтернет-зв'язків між педагогами, митцями й культурними діячами тощо.

Втім, успішна діяльність цих організацій залишається поки що осторонь діяльності українських педагогів. Цьому перешкоджає передусім мовний

бар'єр та недостатнє володіння нашими педагогами інформаційно-комунікаційними технологіями.

Тому в умовах зміни соціокультурного контексту освіти (її предметних, інформаційних та суб'єктних середовищ) реалізація культурологічної педагогічної парадигми уможливлується лише на основі забезпечення умов для реального й повноцінного залучення особистості до світової культури через налагодження різноманітних моделей, форм і механізмів міжкультурної комунікації за допомогою насамперед інформаційних технологій, інакше Україна залишиться на периферії світового культурно-освітнього поступу.

Отже, враховуючи викладене вище, науково-педагогічній громадськості нашої держави необхідно спрямовувати увагу на вдосконалення не лише професійної, а й культурологічної, комунікативної та інформаційної компетентностей працюючих і майбутніх педагогів.

Розробці педагогічних механізмів та обґрунтуванню педагогічних умов ефективної реалізації цього завдання будуть присвячені наші наступні наукові розвідки.

Література

1. Зязюн І. Людські якості є основоположними / І. Зязюн // Професійно-технічна освіта. – 2004. – № 1. – С. 15-16.
2. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навч. посіб / І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
3. Лещенко М.П. Зарубіжні технології підготовки учителів до естетичного виховання / М.П. Лещенко. – К., 1995. – 174 с.
4. Ніколаї Г.Ю. Музично-педагогічна освіта в Польщі: історія та сучасність: монографія / Г.Ю. Ніколаї. – СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2007. – 396 с.
5. Пехота Е.Н. Індивідуалізація професійно-педагогічної підготовки учителя: монографія / Под общ. ред. И.А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – 281 с.
6. Рузавин Г.И. Методология научного исследования: учеб. пособие / Г.И. Рузавин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 317 с.
7. Соколова І. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями: монографія / І.В. Соколова / За ред. С.О. Сисоєвої // МОН України. АПН України. ІООД. – Маріуполь. – Д.: АРТ-ПРЕС, 2008. – 400 с.
8. Шевнюк О. Мистецькі дисципліни в реформаційних процесах євроінтеграції // Імідж сучасного педагога. – 2006. – № 5-6 (64-65). – С. 17-19.
9. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры. – 6.11: Образование для работы и для жизни // http://www.sde.ru/r_stud/teacher_site/nikolskii/pdf/5.pdf
10. LEA // http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php.URL_ID=29168&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html